

GERİ KALMIŞ MEMLEKETLER İKTİSADI ÜZERİNE

Yazan :

Paul A. BARAN

Çeviren :

Nejat BENGÜL

MÜTERCİMİN NOTU :

Bu yazı Amerika'daki Stanford Üniversitesinden Paul A. Baran'ın, The Manchester School of Economic and Social Studies adlı derginin Ocak 1952 sayısında çıkan «On the Political Economy of Backwardness» başlıklı yazısının tam tercümesidir. Yazar, bütün içtimai meselelerin tetkikinde yapılması doğru olduğu gibi iktisadi problemi, bu problemin ait olduğu topluluğun içtimai, siyasi ve harsi bünyesinden müstakil olarak ele almamış ve bilâkis bunların tesiri ile birlikte tetkik etmeğe çalışmıştır. Makalenin asıl mevzuu geri kalmış memleketlerin hususî (ileri kapitalist memleketlere benzemiyen) iktisadi problemleri ve bu problemlerin hallinde karşılaşılabilecek iktisadi güçlüklerdir. İktisadi problemlerin muayyen şeklini doğurmakta ve bunların hallini güçleştirmekte geri kalmış memleketlerin siyasi ve içtimai şartlarından ileri gelen âmillerin rolü de ihmal edilmemiştir. Ancak memleketimiz bakımından da makalenin zayıf tarafını tam bu nokta teşkil etmektedir. Zarurî olarak geri kalmış memleket için tipik siyasi ve içtimai bir muhit farzedilmektedir. Vê bu muhit muvacehesinde iktisadi gelişme meselesi ele alınmaktadır. Türkiye de geri kalmış veya iktisaden az gelişmiş memleketlerden biri olmakla beraber içtimai ve siyasi şartları makalede farzedilen tipik şartlardan çok farklıdır. Bu bakımdan makalede bizim çoktan geride bırakmış olduğumuz bir devre ait içtimai ve siyasi muhitin muta kabul edilmiş olduğu söylenebilir. Serahaten belirtilmekle beraber bu memleketin idaresi serbest ve demokratik bir seçimle iktidara gelmiş bir hükümetin elinde değildir. Geri kalmış memlekette henüz bir hukuk devleti anlayışı yerleşmemiştir. Derebeylik müessesesi halâ yaygın ve hakim bir içtimai nizamdır. Bütün bu sebeplerden yazarın çıkardığı neticeler de memleketimizin siyasi ve içtimai şartlarına göre doğru neticeler addedilemez.

Fakat makaleyi tercüme etmeğe bizi sevkedен cihet geri kalmış bir memleketin iktisadi şartlarının ve meselelerinin oldukça iyi aydınlatılmış olmasıdır. Yazının bilhassa III ve IV üncü kısımları bu mevzuun tahliline tahsis edilmiştir. Vê Türkiyede iktisadi bakımından aynen varit bazı problemler (meselâ istihsalin ana hizmetlerinin noksanlığının gelişmeye mani olucu tesiri, ziraî gelişme için sanayileşmenin kaçınılmaz olması, yetişmiş iş gücü meselesi, az gelişmiş memleketlerde efektif talebin terkibi ve bunun yatırımlar üzerine tesiri) ele alınıp işlenmiştir. Dünyanın halâ feodal rejimin hakim olduğu yerlerindeki siyasi ve içtimai durumla Türkiyenin oldukça eski bir tarihteki siyasi ve içtimai bünyesine alâka duyanlar makalenin diğer taraflarını da okumayı istifadeli bulabilirler.

Geri kalmış memleketlerin iktisadî gelişmesi son zamanlarda dünyanın en aktüel meselelerinden biri haline gelmiştir. İktisadî gelişmenin yolu üzerindeki mani olucu iktisadî âmiller geri kalmış memleketlerden biri olan Türkiye için bilhassa mühimdir. Bugün yer yüzünde hakim olan ve memleketimizde de tedris edilmekte bulunan umumî iktisat teorisinin mevzuu daha ziyade piyasa ekonomisine tamamen intibak etmiş ileri kapitalist bir cemiyetin iktisadî hayatıdır. Halbuki bu makalenin III üncü kısmında da belirtildiği gibi az gelişmiş memleketlerin iktisadî şartları böyle bir cemiyetin şartlarından bir hayli farklıdır. Son zamanlarda bu durum göz önüne alınarak geri kalmış memleketlerin iktisadî şartları ve problemleri hakkında da nisbeten az olmakla beraber tetkikler ve neşriyat başlamıştır. (Bunlardan sadece birkaçını zikredersek: Birleşmiş Milletler neşriyatından *Domestic Financing of Economic Development* ve *Measures for Economic Development of Underdeveloped Countries*, *The Journal of Political Economy*, adlı derginin 1951 yılı sayılarında Elizabeth E. Hovt'un *Want Developemnt in Underdeveloped Countries* ve William Nicholls'un *Domestic Trade in an Underdeveloped Country - Turkey* adlı makaleleri, W. Arthur Lewis'in *The Principles of Economic Planning* adlı kitabında «*On Planning in Backward Countries*» başlıklı ikinci Appendix'i ve nihayet bu geri kalmış memleketlerin bazıları için muhtelif Milletlerarası teşekküller tarafından yaptırılan tetkiklerin raporları). Baran'ın yazısı da bunlardan biridir. Yalnız bu yazıdan çıkan bir netice de bu geri kalmış memleketler için siyasî ve içtimaî muhit bakımından çok umumî faraziyelerin yapılmasının doğru olmadığı vakıasıdır. Meselâ Türkiye az gelişmiş memleketlerden biri olmasına rağmen, iktisadî gelişmeyi kolaylaştırıcı bir siyasî nizam ve içtimaî muhit yaratmak işini başarmıştır. Hattâ istihsalin ana hizmetlerinin devlet tarafından süratle temini hedefini güden (yol, büyük enerji, liman, su v.s. işleri) bir iktisat politikası da mevcuttur. Bu sebepten Türkiye demokratik siyasî düzeni ile, içtimaî ve harsi muhiti ile ve devletin yapıcı iktisat politikası ve yirminci asra yakışır bir içtimaî siyaset anlayışı ile «çıkamaz sokaktan dışarıya doğru yolu» bulmuştur. Meseleleri, bütün ekonomi içindeki hissesi gittikçe büyümekte olan bir piyasa ekonomisinin ve müsait bir muhit içinde kapitalizmin inkişafının ilk safhalarının meseleleridir. Baran ise makalesinin netice kısmında «halâ çıkamaz sokağın içinde çırpınan» bir ekonominin durumunu ve sebep olacağı siyasî ve içtimaî kaynaşmaları ele almaktadır.

I

Kapitalist istihsal tarzı ve onun mütemmimi olan içtimaî ve siyasî nizam on sekizinci asrın ikinci yarısında ve hususile on dokuzuncu asır esnasında, konjoktür dalgalanmalarına ve bunların sebep olduğu gerilemelere rağmen, prodüktivitenin ve maddî refahın aralıksız olarak ve mühim miktarda artmasına elverişli bir muhiti temin etti. Bu gelişme ile alâkalı olan vakialar oldukça iyi bilinmektedir ve bunların daha fazla incelenmesine de lüzum yoktur. Ancak bu maddî (ve kültürel) ilerleme yalnız zaman itibarile muayyen noktalara birikmiş değildi; aynı zamanda saha itibarile de gayet gayri mütenasip bir şekilde dağılmıştı. Yalnız Garp âlemine münhasır kalmış ve hattâ dünyanın meskûn yerlerine nisbetle saha ve nüfus bakımından oldukça

ufak olan bu kısmın da hepsine tesir edememişti. Almanya, Avusturya, İngiltere, Fransa, Garbi Avrupanın bazı küçük memleketleri, Birleşik Amerika ve Kanada güneşe yakın yerlerde bulunmak bahtlılığına ermişlerdi. Öbür taraftan, haydi Afrikayı bir tarafa bırakalım. Şarki Avrupanın büyük sahaları ve nüfus kütleleri, İspanya ve Portekiz, İtalya ve Balkanlar, Güney Amerika ve Asya geriliğin, cehaletin, ataletin ve sefaletin koyu karanlıkları içinde kalyorlardı.

Belli başlı kapitalist memleketlerde de az gelirli sınıflar itibarile kapitalizmin sağladığı faydaların satıhta kalması ve tesirlerini gayet ağır olarak hissettirmesi varit olmakla beraber, bu faydaların dünyanın daha az talihli kısımlarına intikali ihmal edilebilecek kadar az olmuştur. Buralarda prodüktivite artmaması ve nüfustaki süratli artma hayat standartlarını fenadan daha fenaya doğru indirmiştir. Kapitalist sistemin otomatik ahengini iddia eden kâhinlerin rüyaları sadece kâğıt üzerinde kalmıştır. Sermaye ya marjinal prodüktivitesinin alçak olduğu memleketlerden yüksek olacağı umulan yerlere doğru hiç akmamış, yahut akmış olsa bile, ilk yatırımların sebep olduğu umumi istihsal artmasının aslan payı diyebileceğimiz bir kısma varan yüksek kârları geri kalmış memleketlerden elde etmek maksadile akmıştır. İktisaden az gelişmiş memleketin millî gelirinde bir artmanın vuku bulduğu hallerde de mevcut gelir dağılışı bu artmanın geniş nüfus kütlelerinin hayat standardını yükseltmesine imkân vermemiştir. Bütün umumi ifadeler gibi, bu fikrimiz de muayyen hallere işaret edilerek tenkid edilebilir. Tabiiyle yabancı sermayenin gelmesinden hasil olan istifadelerin bütün nüfusa yayıldığı bazı müstemlekeler ve tâbi memleketler de olmuştur. Ancak bu istifadeler azdır ve istisnaidir, buna mukabil, istismar ve atalet bu memleketlerin umumi kaderidir.

Geri memleketlerin pek çoğunda halkın maddî refahını yükseltmek şeklinde bir fayda sağlayamamış olmasına mukabil, Garp kapitalizmi, bu memleketlerdeki içtimaî ve siyasî şartlara çok derin bir şekilde tesir eden değişiklikleri meydana getirmiştir. Hayret edilecek bir süratle bu memleketlere, kapitalist düzene mahsus iktisadî ve içtimaî gerginlikleri ithal etmiştir. Gayet müessir bir şekilde bu memleketlerdeki derebeylik sisteminin son kalıntıları olan nizam ve ahenk unsurlarını yıkmıştır. Asırdan asıra intikal ederek bugüne kadar gelen ailevî ekonomik münasebetler yerine piyasa ekonomisinin hususiyeti olan «mukavele müessesesi» ni ikame etmiştir. Ziraî memleketlerin kısmen veya tamamen kendi knedine yeten ekonomilerini piyasada sürülebilir malların istihsaline doğru tevcih etmiştir. Bu memleketlerin iktisadî mukadderatlarını dünya piyasasının kaprislerine ve dünya fiyat hareketlerinin hummalı eğrisine bağlamıştır.

Feodal veya yarı feodal esaretin meydana getirdiği kalıplaşmış nizam yerine kapitalist piyasanın rasyonel işleyişinin **tamamen** ikamesi, değişikliğin sebep olduğu ıstıraplara rağmen, yine gelişme istikametinde atılmış bir adım olurdu. Halbuki vuku bulan yegâne şey, iktisaden az gelişmiş memleketler halkının kendi yerli efendileri tarafından asırlarca süren istismarında derebeylik ananesinden intikal eden hafifletici bir takım mükellefiyetlerin de ortadan kalkmasıdır. Büyük arazi sahiplerinin maziden intikal eden

tazyikleri üzerine yeni iş adetlerinin inzımam etmesi istismarın bir misli artmasına, tazyikin şiddetlenmesine ve adaletsizliğin daha bariz bir hale gelmesine sebep olmuştur.

Hikâye burada da bitmiyor. Sermaye ihracının ve küçük ölçüde de olsa kapitalistleşmenin tesiri sadece sosyal mahiyetteki bir takım çok mânidar değişiklikler şeklinde tezahür etmemiştir. Bunlara yine çok mühim olan bazı teknik ve fizikî değişmeler de katılmıştır. Modern makineler ve ileri endüstrilerin mamûlleri dünyanın sefalet içinde yüzen bu arka bahçelerine gelmişlerdir. Muhakkak ki, bu makinelerin hepsi değilse de çoğu, yabancı sahiplerinin menfaatine işletilmişlerdir - hiç olmazsa yerli halkın kafasında bunların yalnız yabancı sahiplerinin işine yaradıkları fikri yer etmiştir. Yeni ve rahat hayatın sağladığı tatminler de yabancı iş adamlarına ve onların yerli muadillerine gitmektedir. Kapitalizmin zenginlikleri, modern sınaî medeniyetin kusursuz mamûlleri mağazaların vitrinlerini doldurmaktadır - sokaktaki ümitsiz ve açlıktan ölecek hale gelmiş adamın eline geçmesin diye de demir parmaklıklarla muhafaza edilmektedir.

Fakat bunlar o adamın hayat telâkkisini derin bir şekilde değiştirmişlerdir. İktisadî ufuklarını genişleterek ve derinleştirerek, emeller, ihtiraslar ve ümitler doğurmuşlardır. Enerji ve vatanseverlikle meşbu genç aydınlar bu az gelişmiş yerlerden, Berline, Londraya, Parise ve Newyork'a gitmişler ve memleketlerine «birşeyler yapılmasını mümkün olduğu fikri ve müjdesi» ile dönmüşlerdir.

Modern endüstri memleketlerinde müşahede ettikleri ilerleme ve başarılarından teshir edilmiş olarak, daha rasyonel bir iktisadî ve içtimâî düzenle kendi memleketlerinde meydana getirilebilecek olanların bir hayalini yaratmışlar ve yaymışlardır. Atalete (veya hiç olmazsa farkına varılmıyacak kadar ağır vuku bulan bir tekâmüle) karşı gayet sakin bir siyasî ve içtimâî atmosfer içinde olgunlaşmış olan memnuniyetsizlik açıkça ifade edilmeğe başlanmıştır. Bu memnuniyetsizlik realitenin sosyalist bir cemiyetin hayali ile mukayese edilmesi tarafından beslenmemiştir. Bilâkis ifadesini, Garp tipi bir kapitalizmin müesseseleri ile başarılabilecek olanla fiilen vuku bulmakta olanın karşılaştırılmasında bulmuştur.

II

Ne çare ki Garp kapitalizminin içtimâî ve siyasî müesseselerinin tesisi işi de geri kalmış memleketlerin pek çoğundaki zayıf orta sınıfların iktidarları haricinde idi. Memleketlerinin maziden tevarüs edilen geriliği ve fakirliği bunlara hiç bir zaman, cemiyette yol göstericilik rolünü üzerlerine alabilmeleri için gerekli iktisadî kudret, nüfuzu nazar ve kendi kendilerine itimadî kazanmak fırsatını vermemiştir. Derebeylik idaresi altında geçen asırlar esnasında, bizzat kendileri de hakim sınıfların sivasî, ahlâkî ve harsî kıymet telâkkilerini benimsemişlerdi.

Fransa ve İngiltere gibi ileri memleketlerde iktisaden yükselen orta sınıfların, daha ilk safhalarda, derebeylik devrinin orta çağdan kalma ce-

halet taraftarlığı felsefesi karşısına gururla koydukları yeni ve rasyonel bir dünya görüşü yaratabilmiş olmalarına mukabil, geri memleketlerin fakir ve acemi burjuvazisi mevcut nizama intibak etmekten başka bir gaye takip etmemiştir. İmtiyazlara istinad eden bir cemiyete mensup olmaktan dolayı, bu sınıfın azalarının herbiri bu imtiyazların temin ettiği menfaatlerden bir pay almaya gayret etmişlerdir. Yerli derebeylerle veya zengin yabancı müteşebbislerle siyasî ve iktisadî kombinozonlara girişmişler ve bunun neticesi olarak son yüz sene esnasında bu geri sahalarda meydana gelen bir endüstri ve ya ticaret hareketi olmuşsa bile, bu hareket süratle bir inhisarın idaresi altına girmiştir - yani aristokrat idarecilerin plütokrat şeriki mevkiine getirilmiştir. Meydana gelen şey, her iki sistemin - derebeylik ve kaptalizm - en fena vasıflarını birleştiren ve müessir bir şekilde her türlü iktisadî gelişme imkânlarının yolunu tıkayan iktisadî ve siyasî bir halitadır.

Zamanla bu çıkmaz sokaktan dışarıya «muhafazakâr» bir yolun bulunmuş olacağını düşünmek tamamile yerindedir. İşçilerin ve çiftçilerin mutedil telâkkilere sahip liderleri ile iş birliği yapan atılgan ve aydın iş ve fikir adamlarının genç nesli - bir nevi Jön Türk hareketi - bu çıkmazı aşmaya, memleketlerinin köhnemiş içtimâî ve siyasî yapısını değiştirmeye ve içtimâî ve iktisadî ilerleme hareketi için kaçınılmaz olan müesseseleri yaratmağa muvaffak olabilirdi.

Ancak hadiselerin süratle cereyan ettiği asrımızda tarih bu kabil tedricî değişmelere yer vermiyor. Nitekim iktisadî ve içtimâî şartların ıslahı için, hiç olmazsa bu istikamette farkedilir bir hareketin başlaması için, halktan gelen tazyikler istikrarlı bir tempo ile şiddetlendi. Muhakkak ki, imtiyazsızların bu gittikçe artan sabırsızlıkları henüz tesis edilmiş bile sayılamıyacak olan kapitalist düzenin belli belirsiz esaslarına müteveccih değildi. Bu hareketin hedefi, millî gelirin büyük dilimlerini kendilerine ayıran ve bunları müsrifane yaşamak için kullanan derebeyliğin bakiyesi ağalar, hakim menfaatleri vikaye ve teşci eden bir hükümet mekanizması, muazzam kârlar elde eden ve bunlardan müstahsil maksatlarla istifade etmeyen zengin iş adamları ve nihayet, «geliştirme» hareketlerinden büyük kazançlar temin eden veya ettiklerine inanılan yabancı müstemlekeciLERdi.

Bu umumî hareketin esas itibarile burjuvaziye dayanan, demokratik, derebeylik ve emperyalizm aleyhtarı bir mahiyeti vardı. Ziraî müsavatta müdafaa edilecek bir doktrin buldu; inhisar'a dayanan piyasa organizasyonuna hücum etti; millî istiklâlî ve yabancılar tarafından istismarın önüne set çekilmesini temine uğraştı.

Kapitalist orta sınıfların bu halk kuvvetlerinin liderliğini üzerine alması ve onları - Garbi Avrupada vuku bulduğu gibi - bir burjuva demokrasisine doğru sevk edebilmesi için, alelâde insanların safına katılması gerekiyordu. Derebeylikle ve onun müttefiki olan inhisarcılarla arasında mevcut siyasî, iktisadî ve ideolojik bağlarını koparması ve bu grubun liderliğini terketmesi lâzımdı. Bütün millete iktisadî ve içtimâî ıslahat yolundaki mücadeleyi üzerine almak ve muzaffer bir neticeye ulaştırmak için lüzumlu bilgi, cesaret ve azme sahip olduğunu göstermesi gerekiyordu.

Ne yazık ki, az gelişmiş memleketlerin hemen hemen hiç birinde orta sınıflar bu tarihi mücadeleden zaferle çıkacak kudreti haiz değildir. Bu meşum başarısızlığın bazı sebepleri, bilhassa bizzat burjuva sınıfının dahili cephesi ile alâkalı sebepler, yukarıda kısaca zikredilmişti. Bir «dış» âmilin oynadığı rol de bu sebeplere inzımam etmişti. Geri memleketlerdeki halk kuvvetlerine yerli burjuvazi tarafından temin edilemiyen ideolojik ve siyasî liderliği, Avrupadaki milletlerarası işçi hareketinin harikulâde gelişmesi üzerine aldı. Ancak bu işçi hareketi, geri memleketlerdeki halk hareketlerinin gaye ve hedeflerini başlangıçtaki mahdut emellerin çok daha ilerisine doğru sürüklemiştir.

İşçi radikalizmi ile halk hareketinin bu rabıtası yakın bir atide vuku bulması beklenebilecek bir içtimaî ayaklanma tehlikesi doğuruyordu. Bu tehlikenin hakiki veya hayalî olması mühim değildir. Mühim olan şey böyle bir tehdidin varlığının bilinmesinin siyasî ve içtimaî hareket tarzlarına fiilî bir şekilde tesir etmesi idi. En fenası böyle bir durumun, kapitalist sınıfların birleşerek derebeylik sistemine ve inhisar temayüllerine karşı girişilecek bir harekete önderlik etmesi şansını ortadan kaldırmasıydı. Sosyalist radikalizminin ortaya çıkması ve hususile Rusyadaki bolşevik ihtilâli, **bütün** mülk sahibi grupların kafasına mülklerinin ellerinden alınacağı ve kendilerinin yok edileceği hususunda devamlı bir korkuyu yerleştirerek, cemiyetin az çok imtiyazlı, az çok müreffeh unsurlarını «ihtilâl aleyhtarı» bir kwalisyona doğru sevketti. Pek çok hallerde, küçük ve büyük arazi sahipleri, inhisarcı ve rekabet halinde çalışan müteşebbisler, liberal burjuvalarla gerilik taraftarı derebeylik bakiyesi ağalar ve nihayet yerli ve yabancı menfaat grupları arasındaki düşmanlıklar ve farklar, sosyalizmi bertaraf etmek hususundaki müşterek menfaatin yanında ehemmiyetini büyük ölçüde kaybetti ve gölgede kaldı.

İktisaden az gelişmiş memleketlerin kaderi olan iktisadî ve siyasî çıkmazı ilerleyen bir kapitalizm kanalı ile halletmek imkânı ortadan kalkmıştı. İdareci sınıfın diğer bütün grupları ile ittifaklara iştirak eden kapitalist orta sınıflar bir stratejik mevkiî diğeri arkasından terkettiler. Arazi sahibi asil sınıfla mücadelenin radikal halk hareketi tarafından istismar edilebileceği endişesi ile, orta sınıflar, bütün ziraî mevzulardaki ileri görüşlerini bir tarafa bıraktılar. Dini temsil eden makamlar ve askerî makamlarla ihtilâfin devlet otoritesini zayıflatabileceği endişesi ile bütün liberal ve sulhçu cereyanlardan da uzaklaştılar. Yabancı menfaatlere karşı düşmanlığın bir ayaklanma vukuunda kendilerini yabancı desteğinden mahrum edeceği düşüncesi, yerli kapitalistlere eski emperyalizm aleyhtarı ve milliyetçi cephelerini de bıraktırttı.

Bütün az gelişmiş memleketlerin (ve belki yalnız bunların da değil) vasfı olan karşılıklı siyasî tesirlerin meydana getirdiği mekanizma, bu suretle, tam süratle işlemeye başladı. Halk kütlelerine ilham kaynağı olmakta ve liderlik yapmakta orta sınıfların başlangıçta uğramış olduğu başarısızlık, bu kütleleri radikal sosyalizmin ordugâhına doğru sevk ediyordu. Radikalizmin gelişmesi ise orta sınıfları aristokrat ve inhisarcı reaksiyoner gruplarla işbirliği yapmağa doğru itiyordu. Nihayet bu menfaat ve korku

ile perçinlenen ittifak da halk kuvvetlerini radikalizm ve ihtilâl yolunda daha ileri doğru itti. Netice cemiyetin arada pek az şey kalacak şekilde iki kutbun etrafında tekâsüf etmesi oldu. Bu kutuplarda toplanmanın gelişmesine müsaade etmekle, alelâde adamı terketmekle ve cemiyeti yeni ve ileri bir yolda yeniden teşkilâtlandırma işini bir tarafa bırakmakla, kapitalist orta sınıflar, milletlerinin mukadderatını fiilen kontrol etmek ve toplamakta olan halk fırtınasını derebeyliğin ve geriliğin kalelerine tevcih etmek tarihi şansını kullanmaktan çekindiler. Bu suretle de halk hareketinin alevlenen yangını mevcut iktisadî ve ictimai müesseselerin bütününe doğru döndü.

III

Mülk sahibi sınıfların meydana getirdiği kwalisyon tarafından idare edilen iktisadî ve siyasî düzen iktisaden az gelişmiş memleketlerin âcil ihtiyaçlarına uymamaktadır. Ne ihtiva ettiği ictimai doku ne de ona istinad eden müesseseler ileri bir iktisadî inkişafı kolaylaştırıcı mahiyette değildir. İktisadî inkişafı temin etmek ve hayat standardının devamlı olarak bozulmasını önlemek için yegâne yol (diğer memleketler bakımından şayanı kabul olmayan kütle halinde göçler hariç) yekûn istihsalin muntazam bir tempo ile artırılmasını temin etmektir. Bu tempo hiç olmazsa nüfusun süratli artışıını telâfi etmeğe yetecek kadar süratli olmalıdır.

Böyle bir artışın ilk bakışta görülen kaynağı, mevcut olup da kendilerinden istifade edilmeyen veya az istifade edilen kaynakların kullanılmasına açılmasıdır. Bu faal olmıyan istihsal kapasitesi deposunun büyük bir kısmını hiç istihdam edilmeyen veyahut da hiç olmazsa verimsiz bir şekilde istihdam edilmekte olan geniş iş gücü teşkil ediyor. Bu iş gücünü, işin marjinal produktivitesinin sıfıra doğru yaklaştığı ziraat sahasında faydalı bir şekilde kullanmaya imkân yoktur. Sadece sanayie nakil suretile bu iş güçlerine müstahsil bir şekilde çalışmak fırsatı verilebilir. Bunun kabil olabilmesi içinse büyük sanayi fabrikaları şeklinde ve diğer sanayi faaliyetleri şeklinde geniş yatırımlara girişilmesine ihtiyaç vardır. Bugün mevcut şartlar altında bazı mühim ve birbirine bağlı sebeplerden dolayı bu kabil yatırımlar vuku bulmamaktadır.

Çok ufak bir millî gelirin (ve servetin) çok gayri adil bir dağılışı ile, cari istihlâk ihtiyaçları için «makûl» addedebileceği bir seviyeyi aşan büyük ferdî gelirler, kaide olarak, nisbeten mahdut sayıdaki yüksek gelirli kimselere düşmektedir. Bunların çoğu, mesken, hizmetçi, seyahat ve diğer lüks ihtiyaçlara büyük masraflar yapılması şeklinde tezahür eden derebeylikten kalma yaşama tarzını devam ettiren büyük arazi sahipleridir. «İstihlâk için kendilerine geerken meblâğ» o kadar yüksektir ki tasarruf maksadile kullanılabilir pek az bir gelir kısmı kalmaktadır. Ziraî işletmelerin ıslah edilmesinde kullanılmak üzere ancak nisbeten çok ehemmiyetsiz miktarlar kalmaktadır.

«Makûl» istihlâk seviyesini oldukça aşan gelirler elde eden «üst tabaka-

nın» diğer azaları da zengin iş adamlarıdır. Yukarda kısaca bahsi geçen içtimaî sebeplerden dolayı, bunların istihlâki de, burjuva medeniyetinin püritan an'anelerine göre yetiştirilmiş olsalardı yapacakları istihlâkten çok fazladır. Biriktirmek ve teşebbüslerini genişletmek yolundaki arzuları devamlı olarak, yaşama adetlerinde içtimaî bakımdan üstün olan «eski aileler» i taklit etmek hususundaki ve zengin hayatın türlü ihtiyaçlarına yaptıkları gösteriş harcamaları ile içtimaî bakımdan (ve bunun neticesi olarak siyasi bakımdan da) idareyi elinde tutan kualisyondaki aristokrat ortaklarından aşağı olmadıklarını ispat etmek hususundaki şiddetli bir istek tarafından körletilmektedir.

Şehirlerdeki yüksek gelirli kimselerin yaptıkları tasarrufların hacmini şu yukarda bahsettiğimiz temayül alçak tuttuğu gibi, bu kimselerin yaptıkları tasarrufları müstahsil faaliyetleer yatırmak arzuları, ilâve bir istihsal kapasitesi yaratarak dikkatle tesis edilmiş inhisarcı piyasa durumlarını yıkmak hususundaki kuvvetli isteksizlikleri ve uygun yatırım fırsatlarının mevcut olmaması - az gelişmiş memleketlerden bahsettiğimize göre bu, burada bir tezat varmış hissini uvandırıyorsa da - yüzünden gayet müessir bir şekilde kırılır.

Yatırım fırsatlarının azlığı bilhassa mevcut efektif talebin bünyesinden ve mahdut olmasından ortaya çıkmaktadır. Çok alçak bir seviyede olan hayat standardından dolayı halkın yekûn nakdi gelirinin büyük kısmı gıda, nisbeten iptidaî giyim eşyası ve bazı basit ev eşyasına sarfedilmektedir. Bu maddeler alçak fiyatlardan temin edilebilmekte ve bu kabil malların daha ucuz olarak istihsalı için fabrika vesair tesisata büyük miktarda para yatırılması nadiren cazip kazançlar vaad etmektedir. Mahsulleri zenginlerin ihtiyaçlarına cevap verecek olan büyük teşebbüsleri geliştirmek de kârlı görünmemektedir. Zenginlerin muhtelif lüks maddeler için yaptıkları münferit harcamalar büyük olabilmekle beraber, bu maddelerin her birine yapılan yekûn harcama büyük çapta bir lüks endüstrisinin gelişmesini desteklemeğe yetecek kadar fazla değildir - hususile cari zevklerin **snob** karakteri ancak ithalât malı olan lüks eşyayı içtimaî seviye üstünlüğünün hakiki işareti olarak kabul etmektedir.

Nihayet yatırım malları için mevcut talebin çok mahdut olması makine ve sınaî teçizat endüstrilerinin de meydana getirilmesine imkân vermemektedir. Bütün bu durumun neticesi olarak, memlekette bulunmayan umumî istihlâk maddeleri, müreffeh zümre tarafından satın alınan lüks emtia ve endüstrinin ihtiyacı olan nisbeten az miktardaki ömürlü istihsal malları yerli ziraî mahsullerin ve ham maddelerin mukabilinde yabancı memleketlerden ithal edilmektedir.

Şu halde ihraç edilen ham madde istihsalinin arttırılması yatırım faaliyetleri için en belli başlı mahreç olarak kalmaktadır. Ancak bu sahada da yapılması mümkün olanı, büyük ölçüde, ham maddelerin istihsalinde tatbik edilen teknik ve bunun kadar da ihracın yapılacağı piyasaların mahiyeti tâyin etmektedir. Pek çok ham maddeler, hassaten petrol, madenler ve bazı sanayi bitkileri, masrafların alçak tutulabilmesi için ve tatminkâr bir verimin temin edilebilmesi için büyük ölçüde istihsal edilmelidirler. Ancak bü-

yük ölçüde istihsal büyük ölçüdeki yatırımları gerektirir, hattâ geri memleketlerdeki yerli kapitalistlerin mali kapasiteleini aşacak kadar büyük ölçüdeki yatırımları.. Buna ilâve olarak, uzak piyasalara göndermek maksadı ile ham madde istihsalı memleketin dahili iş hayatında raslanandan çok daha büyük risklere maruzdur. Dünya piyasalarının satın alma arzusu, diğer memleketlerle rekabet halinde elde edilebilecek fiyatlar, dünyanın diğer muntıkalarındaki istihsal hacmi v.s. gibi şeyleri sıhhatle evvelden kestirebilmek güçlüğü, yerli kapitalistlerin bu iş sahasına karşı gösterebilecekleri alâkayı çok fazla azaltır. Bunun neticesi olarak da bu saha ekseriya mali bakımdan daha kuvvetli olan ve aynı zamanda mahsullerinin yabancı mahreçleri ile çok daha sıkı bir teması idame etmek imkânına sahip bulunan yabancı iş adamlarına kalır.

Yatırılabilir fonların, noksanlığı ve yatırım fırsatlarının azlığı aynı problemin iki ayrı vechesini temsil ederler. Mevcut şartlar altında kâr getirmesi ihtimali olmıyan pek çok yatırım projesi, iktisadî gelişmenin vuku bulduğu bir muhit içinde en kârlı projeler olabilirlerdi.

Geri kalmış mbintikalarda yeni bir sanayi teşebbüsü çok kere bakir bir sahayı açmak zorundadır. Üzerine istinad edebileceği faaliyet halindeki bir iktisadî sistem mevcut değildir. Kendi gayretleri ile yalnız **kendi teşebbüsü dahilindeki** istihsal ameliyesini yürütmeyecek aynı zamanda faaliyeti için gerekli bütün **harici** unsurları da temin etmek zorunda kalacaktır. «Teşebbüs dışı ekonomiler» in sağladığı faydalardan istifade edemez.

Teşebbüs dışı ekonomilerin mevcut olmamasının ve az gelişmiş memleketlerdeki iktisadî çerçevenin kifayetsizliğinin sınaî projelere yatırım yapılmasına mühim bir mani teşkil ettiği şüphesizdir. Süratle bu eksiği tamamlamak imkânı da mevcut değildir. Büyük ölçüde yatırım yine büyük ölçüdeki yatırıma istinad eder. İş adamları fabrikalar kurmayı ve paralarını yeni sınaî teşebbüslere yatırmayı kârlı bulmaya başlamadan **evvel** yolların, demiryollarının, elektrik enerjisi santrallerinin ve meskenlerin inşa edilmesi icabeder.

Bununla beraber, yol inşasına para yatırmak, kanal ve enerji santrallerinin inşasını finanse etmek, büyük mesken inşaatı projelerini tatbik mevkiine koymak v.s. az gelişmiş memleketlerdeki kapitalistlerin mali ve zihni ufuklarını çok aşar. Bu kabil iddialı projeler için sadece mali kaynakları çok ufak olmakla kalmayıp, mazileri ve itiyatları da bu neviden işlere girişmelerine mani olucu bir tesir icra eder. İstihlâk mallarının imal ve ticareti an'anesi ile yetişmiş olan az gelişmiş memleketlerin iş adamları - ki bu an'ane kapitalist gelişmenin ilk safhalarında görülür - süratli devir'e, büyük fakat kısa vadeli risklere ve buna tekabül eden yüksek uisbetteki kârlara alışmışlardır. Mali kaynakları, kârların ancak bir çok yılların geçmesinden ortaya çıkacağı teşebbüslere bağlamak umumiyetle bilinmiyen ve cazip addedilmeyen bir hareket tarzıdır.

Her piyasa ekonomisinde ve kâr esası üzerine işleyen ekonomide görülen sosyal ve ferdî (hususî) menfaat ve hakikatin farklı olması hali bilhassa az gelişmiş memleketlerde göze çarpar bir hale gelir. Yolların inşası, su kuvvetinin dizginlenmesi veya mesken inşaatı projelerinin tatbik mevkiine kon-

ması sınaî gelişmeyi teşvik eder ve bu suretle bütün ekonomi nisbetinde produktivitenin yükselmesine hizmet ederse de, bu faaliyetlerle meşgul olan münferit teşebbüsler ziyana uğrayabilir ve yatırımlarını geri almak imkânını bulamayabilirler. Bu hususta mevzubahis problemin mahiyeti kolaylıkla gösterilebilir : yeni bir sınaî teşebbüsün faaliyete geçirilmesi diğer pek çok şey meyanında gerekli neviden yetişmiş iş gücünün mevcudiyetine de bağlıdır. İşçilerin tutulması ve bunların işte bilfiil çalıştırılarak yetiştirilmesi çok zaman alır ve pahalıya malolur. Bu işçilerin, kıymetli âlet ve tesisatın kullanılmasında verimsiz, ziyankâr ve dikkatsiz olmaları gayet tabiidir. Eğer teşebbüs oldukça katıyetle bu işçilerin hizmetlerinden yetiştirme safhası geçip gerekli olan maharet temin edildikten sonra da istifade etmekte devam edeceğini bilebilseydi, teşebbüs bakımından bu işçilerin başlangıçta sebep oldukları ziyanı sineye çekmek makul bir hareket olurdu. Ancak eğer bu işçiler yetiştirmeyi temin eden teşebbüsü terkedip başka bir teşebbüste çalışmağa başlarsa, birinci teşebbüsün katanmış olduğu masrafların meyvesini bu yeni müteşebbis toplamış olur. Sanayi bakımından gelişmiş bir cemiyette bu mülâhaza nisbeten ehemmiyetsizdir. İş gücü devrinin temin ettiği kazanç ve kayıplar münferit teşebbüste birbirlerini ifna edebilir. Az gelişmiş bir memlekette ise kazanç ve kayıpların birbirini ifna etmesi ihtimali hiç yok değilse bile, çok daha azdır. Her ne kadar bir bütün olarak topluluk, hiç olmazsa bazı azalarının yetişmiş olmasından dolayı safi bir fayda temin etmiş olacaksa da, malî bakımdan münferit iş adamları bu yetişmenin gerektirdiği eğitimi sağlamak külfetini üzerlerine alamazlar.

Acaba, yekûn istihsalde temin edilmek istenen artma toprağın - ki bir diğer kullanılmıyan veya yeter derecede kullanılmıyan - istihsal âmildir - daha iyi kullanılması suretile sağlanamaz mı?

Umumiyetle hem ziraî maksatlar için uygun olan hem de kolaylıkla erişilebilir durumda bulunan arazi bulunmayacaktır. İşlenebilecek olan fakat halen sürülmemekte olan araziler de yerleşmeye müsait bir hale gelebilmek için oldukça büyük miktardaki yatırımları gerektirecektir. Az gelişmiş memleketlerde, ferdi menfaatler bakımından, ziraî maksatla yapılacak bu kabil sermaye harcamaları sınaî maksatlarla yapılacak yatırımlar kadar cazibeden mahrumdur.

Diğer taraftan esasen işlenmekte olan arazinin daha verimli bir şekilde kullanılmasının da bir takım güçlükleri vardır. Produktiviteyi arttırmak için gerekli olan islahattan pek azı küçük köylü işletmelerinin dar hudutları içinde tatbik mevkiine konabilir. Bunun sebebi az gelişmiş memleketlerde köylülerin bu kabil yenilikleri tatbik etmek için gerekli malî imkânlardan tamâmile mahrum bulunmalarından ibaret değildir. Arazilerinin küçüklüğü göz önünde tutulursa bu yenilikleri tatbik etmeleri iktisadî bakımdan da makul oluyacaktır.

Bir mânada büyük arazi sahipleri de daha iyi durumda addedilemezler. Elleriindeki mahdut tasarruflarla teşebbüslerinde bu pahalı ıslahatı yapmalarına imkân olmadığı gibi, bu kabil ıslahat projeleri, ziraî mahsullerin fiyatlarına ve ziraî iş gücünün ücretlerine nisbetle ithal malî teçhizatın fiyatlarının çok yüksek olması bakımından da, kârlı görünmeyecektir.

Bu suretle ziraat bakımından da mesele ele alındığında, yekûn istih-salin artırılması yine yalnız endüstrinin inkişafı ile kabil olacaktır. Sade-ce sınaî prodüktivitenin artırılması ile ziraî makineler, sun'î gübreler, elek-trik enerjisi v. s. ziraî müstahsilin imkân hududu içersine sokulabilir. Yal-nız iş gücü talebinin artması vasıtası ile ziraî ücretler yükseltilebilir ve bu suretle ekonominin ziraat sektörünün modernleşmesi için bir teşvik temin edilebilir. Makineler tarafından boşta bırakılan ziraî iş gücü ancak sınaî istih-salin gelişmesi ile tekrar müstahsil bir şekilde istihdam edilebilir.

Bütün bunlara rağmen, inhisar temayülü taşıyan piyasa organizasyo-nu, tasarrufların azlığı, teşebbüs dışı ekonomilerin bulunmaması ve içtimaî ve hususî menfaatler arasındaki tezatlar, az gelişmiş memleketlerde husu-sî teşebbüs tarafından yürütülen sınaî bir gelişmenin yolunu tıkayacak â-millerin listesi tamamlanmıyor. Saydığımız bu âmillerin de bütün geri kal-mış sahalarda cari olan umumî bir emniyetsizlik hissinin yarattığı bir mu-hit içinde ele alınması gerekiyor. Korkunun tesiri ile meydana gelen ve ha-kiki veya hayalî bir içtimaî ayaklanma tehlikesine binaen devam eden mülk sahibi sınıflara arasındaki kalıtsızlık, haricen sakin olan siyasî yüzeyde de-vamlı olarak bir fırtınanın kopması ihtimalini doğuruyor. Bu kalıtsızlığın siyasî bir mukabele teşkil ettiği içtimaî ve siyasî gerginlikler mevcut sistem tarafından ortadan kaldırılmış değildir; sadece bastırılmışlardır. Çok kere günlük hayatın akışı normal ve sakin görünmekle beraber, az gelişmiş mem-leketlerdeki idareci zümrenin daha aydın ve anlayışlı mensupları, mevcut si-yasî ve içtimaî nizamın bünyesinde bir istikrarsızlık tohumu taşıdığını sezi-yorlar. Köylü ayaklanmaları, şiddetli grevler veya mahallî çete faaliyeti şek-linde tezahür eden hakın memnuniyetsizliğinin arızî patlamaları, zaman za-man henüz kuvve halindeki krizin soğuk mübeşşirleri rolünü oynamaktadır.

Böyle bir iklimde parası olan kimseler yatırım yapmak arzusunu göster-mezler; böyle bir iklimde uzun bir zaman sonra netice verecek projelere karşı alâka beslenmez; böyle bir iklimde cemiyetin arzettiği imtiyazlardan hissedar olabilen her ferdin hayat felsefesi fırsattan istifade etmektir.

IV

Bütün bunlara rağmen mevzubahis memleketlerin hükümetlerinin takip edeceği uygun bir politika siyasî iklimi değiştiremez ve iktisadî gelişmeyi teşvik edemez miydi? Devletin istediği neticeleri takip ettiği politika ile tem-in etmek hususunda her şeye kadir olduğu inancının, devletin içtimaî ya-pısının tahlilinin ve siyasî ve iktisadî fonksiyonlarının anlaşılmasının yerine geçtiği zamanımızda, yukarıki suale müspet cevap verilmesi temayülünün mevcut olması tabiidir.

Eğer meseleye tamamen mekanik bir noktai nazardan bakılırsa, az ge-lişmiş bir memlekette kuvvetli müşavirlere istinaden işleyen bir rejim tara-fından nisbeten süratle bir istihsal artmasını ve buna refakat eden nüfusun hayat standardının yükselmesini temin edecek bir şeylerin yapılabileceği dü-şünülebilir. Hükümetin geriliği yenmek yolunda gösterdiği bir gayret esna-

sında alabileceği bazı tedbirler mevcuttur. Servet vergileri ve şiddetli müterakki bir vergi sistemi ile bütün fazla satın alma gücünü zaptedecek ve bu suretle zarurî olmayan bütün istihlâke mani olacak bir malî politika takip edilebilir. Bu şekilde temin edilen tasarruflar hükümet tarafından müstahsil yatırımlara sevkedilebilir. Produktivitetinin artmasına müsait bir iktisadî muhit yaratmak gayesi ile devlet tarafından enerji santralleri, demiryolları, kara yolları, sulama sistemi inşasına ve arazi ıslahına girişilebilir. Amme otoritesi tarafından gerek gençlerin gerekse ergin işçilerin ve işsizlerin sanayi sahasında yetişmesini temin etmek maksadı ile muhtelif seviyelerdeki teknik okullar açılabilir. Alçak gelir grubundaki kimselere de yetiştirme imkânları vermek için bir burs sistemi ihdas edilebilir.

Hususî sermayenin muayyen sınaî projelere girişmekten çekindiği ve muayyen endüstrilerde inhisarî bir kontrolün fabrikaların vesair sınaî vasıtaların gerekli gelişmesine mani olduğu hallerde hükümet işe girişerek icabeden yatırımları yapabilir. Uzun devrede meyvesini verecek bazı projelerin ilk hazırlanma ve öğrenme devrinde kârsız görüldüğü ve bu sebepten hususî teşebbüslerin ufukları haricinde kaldığı hallerde, amme otoritesi kısa devre ziyanlarını üstlenerek bu projelerin tatbikine girişebilir.

Bunlara ilâve olarak «mani olucu» tedbirlerden mürekkep bir cephanelik de amme otoritesinin emrindedir. Geliştirme faaliyetlerinin (amme ve hususî) doğurduğu enflasyon tehlikesi, yatırım projeleri için yapılan masraflar ekonomik sistemde aynı anda ve müteakabilen vuku bulan masraf azalmaları ile karşılanabildiği takdirde, hafifletilebilir, hattâ tamamen ortadan kaldırılabilir. Bunun yapılabilmesi için gerekli olan yegâne şey, yekûn nakdi gelirden yatırımın sebep olduğu genişlemeyi nötrleştirmeye yetecek miktarları gelir akımından müessir bir şekilde ayırıp alıkoyacak bir vergileme politikasıdır.

Aradaki zamanda yukardaki tedbirlere ilâve olarak, nadir mallar üzerine yapılan spekülasyonun ve ana maddelerin ticaretinden temin edilen aşırı kârların önüne şiddetli bir fiyat kontrolü ile geçilebilir. Herkesin istihlâk ettiği mallardan mevcut miktarları kifayetsiz olanların adil bir şekilde tevzii tayinleme suretile temin edilebilir. Çok fazla talep edilen kaynakların lüks ihtiyaçları tatmin etmek için heba edilmesinin önüne tahsisler ve tercih listeleri sistemleri ile geçilebilir. Kambiyoya taallük eden muamelelerin sıkı bir kontrola tabi tutulması ile servet kaçırılması, mahdut dövizlerin lüks mallar, hariçte gezinti seyahatleri ve benzeri maksatlar için harcanması imkânsız bir hale getirilebilir.

Bütün bu tedbirlerin temin edeceği şey, az gelişmiş memleketteki efektif talebin bünyesinde radikal bir değişme ve istihsal kaynaklarının cemiyyetin iktisadî inkişaf ihtiyacını karşılayacak şekilde yeniden tevziidir. Yüksek gelir gruplarının istihlâkını kısmak suretile yatırım maksadı ile kullanılacak tasarrufların miktarı büyük ölçüde arttırılabilir. Mahdut döviz mevcudunun servet kaçırılması veya bol miktarda yabancı mal ve hizmetlerinin ithali için israfının önüne geçilebilir ve bu suretle temin edilen dövizler iktisadî inkişaf için gerekli makinelerin tedarikinde kullanılabilir. Böylece husu-

si teşebbüsün sosyal bakımdan zaruri fakat kısa vadede kârlı olmaması muhtemel olan işlere girişmekte gösterdiği isteksizliğin, geri kalmış memleketin iktisadî mukadderatını tayin etmesinin önüne geçilmiş olmaktadır.

Az gelişmiş bir memlekette istihsal ve geliri arttırmak için atılması icab eden adımların sadece sayılması bile, bu işin bu memleketlerin pek çoğundaki halihazır hükümetler tarafından yapılabileceği yolundaki fikrin sakatlığını ortaya koyuyor. Bu hükümetlerin kifayetsizliğinin sebebi böyle bir programın idaresi için lüzumlu muktedir ve namuslu idarecilerin mevcut olmamasından ibaret değildir. Bizatihi kendisi de az gelişmiş memleketlerin maruz bulunduğu siyasî ve içtimâî zafiyetin bir belirtisi olan bu eksikliğe kendisini tevliid eden daha derin sebepler üzerinde durulmadan çare bulunmaz. Az gelişmiş memleketlerdeki vergi politikalarının tatminkâr olmamasına hayıflanmak ve halkın insanî vasıfları arasında vergi «ahlâkı» ve «disiplini» nin mevcut olmayışına esef etmek de meselenin köklerine kadar inildiği mânasına gelmez.

Bir gelişme programının tahakkukunu hayalî kılan en esaslı vakıa iktidardaki hükümetin siyasî ve içtimâî bünyesidir. Az gelişmiş memleketlerin pek çoğunun mukadderatını idare eden mülk sahibi sınıflarının ittifakından, bu sınıfların yakın ve mevcut menfaatlerinin aleyhine olan bir takım tedbirleri tasarlaması ve icra etmesi beklenemez. Galeyan halindeki halkı teskin için ziraî reform, adil vergi mevzuatı v.s. gibi ileri tedbirlerin tasarıları hazırlansa bile bunların tatbik mevkiine konması kasten sabote edilir. Büyük arazi sahiplerinin ve iş adamlarının menfaatlerinin siyasî bir telifini temsil eden hükümet büyük arazilerin verimsiz işletilmesinin ve aristokrasinin gösteriş istihlâkinin önüne geçemez; iş adamlarının inhisarcı tatbikatına, ihtikârına, müsrifane yaşayışına ve servet kaçırılmasına mani olamaz. Askerî idare ve polis idaresi için gerekli büyük tahsisatları da kısamaz ve ortadan kaldıramaz. Bu idarelerin muhtemel bir halk ayaklanmasını karşı başlıca korunma vasıtasını teşkil ettiği vakıası bir tarafa, çok kere zengin ailelerin çocukları bunlarda cazip bir meslek kapısı bulur ve bunlar ailelerinin istihsal ettiği silâhlar için de iyi bir mahreçtirler. Bu hükümetler ekseriya mevcut mülkiyet haklarını ve imtiyazları muhafaza ve teşvik maksadı ile kurulmuş olduklarından iktisadî gelişmenin yolu üzerinde duran bu imtiyazları ortadan kaldırmak ve mülkiyeti ve ondan elde edilen gelirleri bir bütün olarak cemiyetin hizmetine açmak hedefini güden politikaların mimarı olamazlar.

Hiç olmazsa gerekli olan tedbirlerin bazılarının mevcut siyasî otoriteler tarafından yürütülebileceği yolundaki «vasat» durum hakkında da - bir an için iyi düşünülmüş ve ciddiyetle takip edilen bir gelişme programının geri kalmış memleketlerin pek çoğunda mevcut siyasî ve içtimâî müesseselerle telif edilmesine esas itibarile imkân olmadığı vakıasını bir tarafa bıraksak bile - söylenebilecek pek fazla bir şey yoktur. Bu düşünce tarzı, idare mevkiinde bulunan kalitesiz gerekli tavizleri vermeğe sevkedecek içtimâî ve siyasî kuvvetlerin, ademi mevcudiyetine değilse bile, zayıflığına gözlerini kapıyor. Az gelişmiş memleketlerdeki yüksek sınıflar mazileri ve siyasî yetişme tarzlarından dolayı tevarüs edilmiş durumla-

rından ve mukaddes addettikleri imtiyazlarından en ufak bir eksiltme yapılmasını bile müsamaha ile karşılamıyacak kadar kısa görüşlü ve şahsî menfaat düşkünü olduklarından, bu istikametteki bütün tazyiklere musurrane karşı koyarlar. Bu kabul tazyiklerin kuvvet bulduğu sıralarda bütün reform teşebbüslerini cemiyetin nihaî temellerine karşı yapılmış taarruzlar şeklinde damgalıyarak reaksiyoner unsurlar arasındaki ittifakı yeniden perçinlerler.

Az gelişmiş memleketlerin ahlâken zayıf iş alemleri içinde faaliyet gösteren irtikâba gömülmüş memurlar tarafından müterakki vergi, servet vergisi ve döviz kontrolü gibi tedbirler tatbik mevkiine konya bile ekseriya bu tatbikat kendi gayesini tahrib edici bir kıyafete bürünecektir. Çok bol kâr elde etmek ümidi olmadıkça iş adamlarının yatırım yapmadıkları bir yerde, bu kârların büyük kısmını yakalamağa muvaffak olan bir vergi sistemi hususî yatırımları öldürecektir. Teşebbüse girişmenin veya büyük arazi işletmenin bilhassa lüks bir hayat seviyesinin idamesine imkân verdikleri için cazip addedildikleri bir yerde, lüks malların ithalinin döviz kontrolü yolu ile men edilmesi teşebbüs arzularını çiçek açmadan körletecektir. Aydınların, teknisyenlerin ve memurların fazla çalışması için yegâne saiki, idareci sınıfını imtiyazlarını paylaşmak ümidinin teşkil ettiği bir yerde, içtimâî mevki ve gelir adaletsizliğini azaltmak gayesini güden bir politika boğulup kalacaktır.

Derebeylik ile kapitalizmin arasında yaşayan bir cemiyete plânlı iktisadın tatbiki sadece ilâve irtikâplarla, kanundan daha sanatkârane muaf kalmak usulleri ile ve otoritenin daha açık bir şekilde suistimal edilmesi ile neticelenir.

V

Bu çıkmaz sokaktan her hangi bir çıkış yolu gözüküyor. Idareyi elinde tutan menfaat kalisiyonu iktidarı kendi arzusu ile terketmez, bir mucizenin tesiri ile bu kalisiyonun mahiyetini değiştirmesi de beklenemez. Münferit azaları zaman zaman fiziki ve malî bakımdan (veya her iki bakımdan) batmakta olan gemiyi terketmekte iseler de, kaideten, bir bütün olarak mülk sahibi sınıflar siyasî ve iktisadî siperlerinde sonuna kadar direnmeğe karar vermişlerdir.

Eğer sosyal ayaklanma tehdidi çok büyürse, siyasî hayat üzerindeki baskılarını şiddetlendirmekte ve süratle dizginsiz reaksiyon ve askerî diktatörlük istikametinde harekete geçmektedirler. Müsait milletlerarası fırsatlardan istifade ederek ve diğer memleketlerdeki idareci gruplarla içtimâî ve ideolojik yakınlığa dayanarak tehdidini arttıran felâketi uzaklaştırmak gayretlerinde yabancıların iktisadî ve bazan askerî yardımlarını de temin etmektedirler.

Bu yardımların onları kendilerini iktidardan süpürüp atacak sosyal ayaklanmadan daha az korkuyu mucip bir ehveni şer addeden yabancı hükümetler tarafından verilmesi de çok muhtemeldir. Yabancı ülkelerdeki dost-

ların ve hamilerin bu düşünüş tarzı da kendilerinininkinden daha az kısa görüşlü değildir.

İktisadî gelişmenin acil ihtiyaçlarına az gelişmiş memleketlerdeki içtîmâî ve siyasî şartların uydurulması tehir edilebilir; fakat bundan ilelebet kaçınılamaz. Eskiden bu tehir on yıllarca, hattâ asırlarca devam edebilirdi. Zamanımızda ise sadece seneler mevzubahistir. Bazı geri memleketlerde mevcut siyasî iktidar sistemini askerî bir destek temin ederek ayakta tutmağa çalışmak gayreti muvakkaten volkanın indfanını önliyebilir; ama infilâk edici kuvvetlerin toprak altında toplanmaya devam etmesini durduramaz.

Bu memleketlerde bir iktisadî gelişme sağlamak için, kredi ve hibe şeklinde hükümetlerine verilen iktisadî yardımlar da, iktisadî gelişmenin temin edilmesi için zarurî olan dahilî değişmelerin yerini tutamazlar.

Bu kabil yardımlar fiiliyatta iyilikten ziyade kötülüğe sebep olabilir. Bu yardımlar, hükümet tarafından veya hususî teşebbüs tarafından deruhte edilen yatırım projeleri için yabancı yapıcı makine ve teçhizatın ithal edilmesine imkân verecek ve fakat sıhhatli bir iktisadî gelişme için gerekli diğer yardımların atılması yolunda hiç bir şey yapmıyarak, az gelişmiş memleketlerde esasen mevcut içtîmâî ve iktisadî gerginlikleri arttıracak ve ağırlaştırarak bir enflasyon vetiresinin harekete geçmesine sebep olabilirler.

Eğer, umumiyete olduğu gibi, hariçten yapılan bu kredi ve hibeler; bu yardımların kullanımına taallük eden bazı şartların yerine getirilmesine bağlanmışsa, netice olarak yapılacak yatırımlar krediyi alan memlekettten ziyade krediyi veren memleketin menfaatine uyan kanallara sevk edilebilir. Az gelişmiş memlekete bir «teknik yardım» şekli olarak iktisadî müşavirliğin temin edildiği ve memleketin malî yardımdan istifade edebilmesi için bunun kabulünün iptidâî bir şart olarak koşulduğu hallerde çok kere, bu tavsiyeler az gelişmiş memleketlerin hükümetlerini ideolojik bakımdan veya başka bakımlardan iktisadî mâsavirlik vazifesini gören yabancı uzmanlara cazip gelen, fakat her zaman «yardımdan istifade eden» memleketlerin iktisadî inkişafını kolaylaştırıcı mahiyette olmıyan politikalara doğru sevk etmektedir. Bu suretle geri kalmış sahalarda siyasî huzursuzluk için ilâve bir mahrukat sayılabilecek olan miliyetçilik ve yabancı düşmanlığı körüklenmiş olmaktadır.

Geri kalmış memleketlerin iktisadî gelişme ve içtîmâî ilerleme yoluna girebilmeleri için mevcudiyetlerinin siyasî çerçevesinin kökten bir değişikliğe tabi tutulması lâzımdır. Derebeyi arazi sahipleri, imtiyazlı sanayiciler ve kapitalist orta sınıflar arasındaki ittifakın ortadan kalkması lâzımdır. Mazinin muhafızları istikbalin kurucuları olamazlar. Geri kalmış memleketlerin kendi ileri ve akıncı unsurları memleketlerine iktisadî ve içtîmâî gelişme yolunda liderlik etmek imkânını elde etmelidirler.

Fransa'nın, İngidtere'nin ve Amerika'nın kendi inkılâpları ile eriştikleri durum, geri kalmış memleketlerde halk kuvvetlerinin, aydın hükümetlerin ve diğerkâm yabancı yardımlarının müşterek gayretleri ile elde edilmelidir.

Bu müşterek gayret eski zamanların köstekleyici müesseselerini ortadan kaldırmalı, az gelişmiş memleketlerin siyasi ve içtimai iklimlerini tadil etmeli ve geri kalmış milletleri yeni bir teşebbüs ve hürriyet ruhu ile doldurmalıdır.

Eğer, tarihi tekâmül zincirinde burjuvazinin mesuliyetlerini üstlenmesinde çok geç kalınmışsa, eğer uzun süren bir esaret devresi ve mazinin derebeylik sistemine intibak ileri kapitalizmin kuvvetlerini dumura uğratmışsa, dünyanın geri kalmış memleketleri çaresiz iktisadî plânlama ve içtimai kolektivizme doğru yöneleceklerdir. Eğer, iktisadî ve içtimai ilerleme bakımından şahsî menfaat prensibine istinad eden kapitalist dünya görüşü, tevarüs edilmiş durumlara ve an'anevi imtiyazların muhafazakâr kuvvetlerine galebe çalamazsa, eğer kapitalist sistemdeki, verimliliğe, çalışkanlığa ve müktedirliğe ilerleme imkânı ve mükâfat vadi, iyi yetişmişlere, gerekli kim-seleri tanıyanlara ve telifçilere derebeylik sisteminin temin ettiği emniyet ve nüfuzun yerine geçemezse - yeni bir sosyal görüş yeni devrin ruhu ve rehberi haline gelecektir. Bu görüş kolektif gayret görüşü, topluluğun menfaatlerinin az sayıdaki seçkinlerin menfaatlerinden üstün olduğu inan-cıdır.

Geçiş, sert ve zahmetli olabilir. Hukuken köylülere verilmeyen arazi onlar tarafından zorlan alınabilir. Vergi yoluyla ele geçirilmeyen yüksek gelirler doğrudan doğruya zaptedilmekle ortadan kaldırılabilir. Normal usullerle istifa etmeyen mürtekip memurlar şiddetli hareketlerle yerlerinden uzaklaştırılabilirler.

Tarihî tekerleğin hangi tarafa döneceği, geri kalmış sahalardaki hastalığın hangi yoldan nihaî olarak izale edileceği, bilhassa geri kalmış memleketlerdeki kapitalistlerin ve dünyanın ileri memleketlerinin idarecilerinin korkularını ve kısa görüşlülüklerini yenip yenemeyeceklerine bağlıdır. Yoksa, ölüm korkusu ile intihar edecek kadar, şahsî menfaatleri tarafından hareket edemez hale konmuş, tekâmüle karşı nefretle gözleri kör olmuş ve kapitalist devrin bu yaşlı günlerinde bu kadar bunaklaşmışlar mıdır?